

Oris prihodnjih trendov ali kaj po krizi ?

Prof. dr. Jože Mencinger

Povzetek

Zdajšnjo svetovno gospodarsko, socialno in politično krizo je zlom ameriškega trga nepremičnin le sprožil; pot vanjo se je začela pred štirimi desetletji z globalizacijo »share holder value« kapitalizma in postopnim preходом v »casino« kapitalizem. Omogočile so jo velike prerazdelitve BDP na škodo dela in v korist kapitala, nastanek finančnih investorjev, njihovo ustvarjanje »virtualnega« bogastva in nadomeščanje lastnikov družb z lastniki premoženja. EU institucije tega niso preprečevale; z liberalizacijo in privatizacijo javnih storitev so takšen razvoj celo podpirale. Slovenija se krizi ni mogla izogniti, a vanjo bolj kot prek finančnega prihaja prek realnega sektorja; v preteklih štirih letih povsem po nepotrebnem nakopičena neravnotežja pa še zmanjšujejo sposobnost blažiti socialno in politično krizo, ki sledi gospodarski.

Po končani krizi bo svet drugačen, saj je kriza že dosegla fazo, ko začenja spreminjati odnose in svetovno gospodarsko ureditev. Vendar sklepi G20 kažejo, da svetovni voditelji še naprej iščejo začasne rešitve v bolj reguliranem a obenem globalnem »casino« kapitalizmu in v nadaljevanju ustvarjanja virtualnega bogastva namesto v odpravljanju ureditve, ki je v krizo pripeljala. Res na kratek rok ni alternative povečevanje povpraševanja, a zdi se, da bo svet, potem ko bodo države socializirale izgube virtualnega bogastva, nadaljeval po isti poti. Kriza že zaustavlja globalizacijo, kar se kaže v hitrem krčenju svetovne trgovinske menjave in kapitalskih tokov, dolgotrajna kriza pa utegne tudi v EU pripeljati

»jugoslovanski« sindrom, kar bi z spremljajočo rastjo nacionalizma ogrozilo samo EU. Zmanjšanja življenjske ravni v Sloveniji ni mogoče preprečiti, dosedanja socialna kohezija pa omogoča vrnitev v različico socialno tržnega gospodarstva z visoko stopnjo socialne varnosti, preglednim lastništvom in odpravo velikega dela finančnih produktov.

Summary

The world economic, social, and political crisis was only triggered by the sub-prime mortgages; it began at least four decades ago with the globalization of the »share holder value« capitalism and its gradual transformation to “casino” capitalism. This has been enabled by enormous redistribution of GDP on the account of labor and in favor of capital, the creation of investment funds and their creation of virtual wealth, and gradual replacement of owners of companies by owners of assets. EU institutions have not prevented the spread of crisis to Europe. On the contrary, they supported it by liberalization and privatization of traditional public services. Slovenia could not avoid the crisis; it has entered predominantly through real rather than financial sector. The imbalances which have hoarded in the last four years however diminish the ability to soften social and political effects which will follow.

When the crisis is over the world will be different since the crisis reached a phase in which it is beginning to change the global economic order. However, the G20 conclusions indicate that the world leaders continue to look for provisional solutions of more regulated but nevertheless global “casino” capitalism and in the continuation of creating virtual wealth instead of in abolition of the order which led to the crisis. Indeed, in the short run, there is no alternative to boosting aggregate demand, however it appears that

when the states socialize the losses of virtual wealth the development will turn again using the same patterns. The crisis has begun to halt globalization which is seen in rapid slow down of the world trade and capital flows. Long lasting crisis could also in the EU bring the "Yugoslav syndrome" which could together with growing nationalism endanger EU as such. The reduction in the standard of living in Slovenia cannot be prevented; the existing social cohesion however enables a shift to a form of social market economy with high degree of social cohesion, transparent ownership structure, and proclamation of many financial products for fraud or games of change.

Uvodna beseda

Pravijo, da je bil Krištof Kolumb prvi ekonomist. Ko je šel na pot, ni vedel, kam gre, ko je tja prišel, ni vedel, kje je, potoval pa je za državni denar. Smo ekonomisti pred krizo vedeli, kam gremo, mar zdaj vemo, kje smo? Kako naj vem, kam bomo šli. Lahko povem, le kam želim, da gremo.

Poti, ki so peljale v krizo

Pot v zdajšnjo krizo se ni začela s slabimi krediti na nepremičninskem trgu ZDA; začela se je že pred štirimi desetletji s prevlado »share holder value« kapitalizma. Ta je v starih kapitalističnih državah vse bolj izrival socialno tržno gospodarstvo, v nekdanjih socialističnih državah pa je pred dvema desetletjema na hitro nadomestil različne oblike socializma. Morda najbolj usodna sestavina te oblike kapitalizma je bilo nadomeščanje lastnikov družb z lastniki premoženja, v novih kapitalistični državah pa kar njihovo neposredno ustvarjanje. Usode družb in zaposlenih v njih

jim ni mar, mar jim je le, koliko bodo iztržili za premoženje družb, ki so ga največkrat že pridobili ali kupili z namenom, da bi ga z dobičkom prodali. Kapitalski trg, ki naj bi omogočal zbiranje prihrankov in kontrolo upravljanja, se je sprevrgel v prostor za mešetarjenje s premoženjem. Delavci so postajali brezimna »delovna sila« oziroma reprodukcijski material, ki naj bi bil kar se da poceni in fleksibilen – pripravljen delati za vse manj in zmeraj znova iskati novo delo. Če so bili nekje predragi, se je proizvodnja preselila tja, kjer so bili poceni in kjer še niso vedeli za socialno varnost in druge pravice. Vse to brez globalizacije ne bi delovalo; ta je omogočala, da so bili lastniki premoženja lahko na povsem drugem delu sveta in da je bilo nefleksibilno »delovno silo« na enem delu sveta zmeraj mogoče nadomestiti z bolj fleksibilno na drugem delu.

Ta dogajanja so spremljale velike prerazdelitve družbenega produkta med delom in kapitalom; delež dela, ki je bil pred tridesetimi leti približno 75-80 odstotkov BDP, se je skrčil na 65-70 odstotkov, delež kapitala se je z 20-25 odstotkov povečal na 30-35 odstotkov. Istočasno se je na strani uporabe BDP delež investicij s približno 25 odstotkov skrčil na 18. Razlika je šla v privatizacije, prevzeme in špekulacije, omogočala je nastajanje vsakovrstnih finančnih skladov, ki so si izmišljali nove in nove finančne produkte, s katerimi so podaljševali pot med varčevalci in investitorji; temu se je reklo finančno poglobljanje. Uspešnost gospodarstev so začelo meriti z njihovo finančno poglobljenostjo, poenostavljeno z razmerjem med zadolženostjo nefinančnega sektorja - prebivalstva in podjetij (aktivo bank) in BDP; večja zadolženost je pomenila večjo razvitost, več preprodaj premoženja na borzah prav tako. Finančni sistem, katerega edina naloga bi morala biti učinkovito prenašanje prihrankov od varčevalcev k investitorjem, se je spremenil v sistem, v katerem je z novimi finančnimi produkti mogoče drugim ustvarjati

virtualno bogastvo, sebi pa pravega. Dobili smo nekakšen »casino« kapitalizem. Finančni svet se je vse bolj oddaljeval od realnega, finančno »premoženje« pa je kar naprej raslo; leta 1980 je bilo približno tolikšno kot letni nominalni bruto domači produkt, pred izbruhom krize je bilo petkrat ali sedemkrat (odvisno od rasti ali padcev na borzah) – večje kot nominalni produkt. Da to ne bo šlo v nedogled, je bilo očitno kar nekaj časa, a redkim opozorilom, da je početje sprto z zdravo pametjo, se je večina posmehovala; nihče tudi ni dobro vedel, kdaj natančno bo prišlo do zloma.

Finančna kriza se je bliskovito razširila na finančne trge EU. A ne le po krivdi ZDA. Tudi banke v EU so bile močno vpletene v finančne mahinacije, tudi evropski finančni sektor se je razširil prek razumnih meja, dobički evropskih bank pa so bili vrtoglavi. Evropska politika procesov ustvarjanja virtualnega bogastva in uničevanja realnega sektorja ni zavirala. Prav narobe, takšen razvoj je celo podpirala z obsedenostjo ECB z inflacijo na eni in Evropske komisije z liberalizacijo in privatizacijo tradicionalno javnih storitev na drugi strani.

Slovenska pot v krizo

Kapitalizem, kakršnega smo pred 1990 hoteli imeti v Sloveniji, je bil najprej približno takšen, kakršnega je Evropa imela v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, kar je po osamosvojitvi povzročalo drsenja navzdol po raznovrstnih lestvicah konkurenčnosti. To naj bi v Sloveniji zmanjševali previsoki stroški dela, prevelika javna poraba, pomanjkanje tujih investicij in preveliki socialni transferi. Stroški dela, ker s takšnimi, kakršne imamo, ne moremo konkurirati »kitajcem« po vsem svetu; prevelika javna poraba, ker gre za navadno zapravljanje denarja, ki

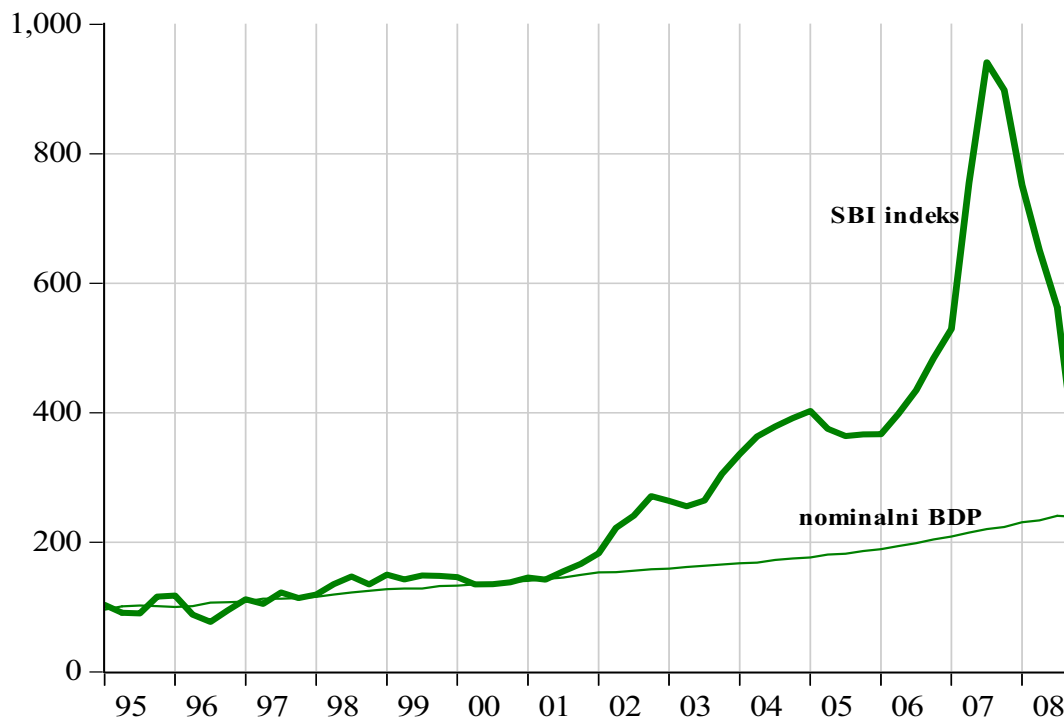
bi ga sicer porabili za tehnološki razvoj; zadrževanje premoženja v domačih rokah, ker le tuji lastniki povečajo njegovo učinkovitost; prerazdelitev dohodkov z davki in subvencijami, ker je nemoralna, saj posega v pravično razdelitev, ki jo zagotavlja trg; socialni transferi, ker ustvarjajo »rent-seeking«, kar brezposelne odvrča od dela in ustvarjanja bogastva. V prejšnjem stavku povedani nauki se v Sloveniji k sreči niso nikdar povsem prijeli. Vendar pa se je kapitalizem tudi v Sloveniji spreminjal, tudi pri nas so delavci postajali »delovna sila«, KAD, SOD in Pidi so postajali lastniki premoženja, ki jim podjetij ni bilo mar, varčevanje se je iz bank začelo seliti v različne sklade, ki so ustvarjali virtualno bogastvo na azijskih, balkanskih in drugih trgih, prihranki pa so vse bolj izginjali v finančnih labirintih, »varčevalci« so se, ne da bi vedeli, spreminjali v dolžnike. Začetke slovenske inache »casino« kapitalizma gre iskati v certifikatski privatizaciji, ki je ustvarila množice drobnih lastnikov premoženja, ki jim je, kar je razumljivo, mar le vrednost tega premoženja; če so imeli srečo, so postali lastniki premoženja v Leku, Krki ali Petrolu, veliki večini imetnikov certifikatov pa so preostali le Pidi. Njihova ureditev je omogočala, da njihovi upravljavci postanejo prvi finančni kapitalisti, ki, ker je bilo njihovo premoženje »nevidno«, niso vzbujali zavisti. Z njimi smo namesto lastnikov družb dobili drugo raven lastnikov premoženja. Mešetarjenje z delnicami in ukvarjanje z razrešitvijo problema, kako sam s križnimi lastništvimi sebi postati stari oče, je postalo srž slovenskega kapitalizma, z njim se ukvarjajo tisti, ki naj bi po imenih sodeč varili pivo, prodajali bencin, popravljali ceste, ali skrbeli za duše. Slovenska pot v zdajšnjo krizo je po letu 2004 postala izredno strma; kaže se predvsem v ustvarjanju virtualnega bogastva na borzi, kreditni »zasvojenosti« gospodarstva in prebivalstva in veliki neto zadolženosti v tujini, če omenimo samo nekatere. Slovenija se krizi ni mogla izogniti, vanjo bi jo, če nič drugega pripeljala velika

vezanost na velika gospodarstva, vendar pa so njene možnosti blažiti socialne učinke prav zaradi ustvarjanja virtualnega bogastva in z njim povezane kreditne zasvojenosti in zadolženosti mnogo manjše kot bi bile.

Ustvarjanje virtualnega bogastva in pok borznega balona

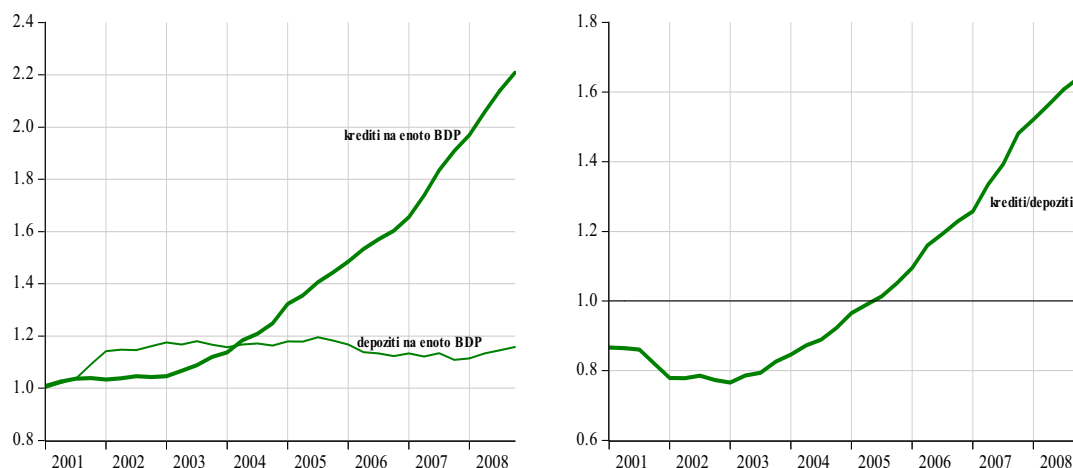
Na ustvarjanje virtualnega bogastva kaže primerjava gibanja slovenskega borznega indeksa (SBI) z nominalnim bruto domačim produktom (BDP) od 1995 do 2008. Borzni indeksi seveda niso vezani na gibanje BDP, odražali naj bi pričakovanja bodočih dobičkov v gospodarstvu, a ti naj bi vsaj približno in na dolgi rok spremljali BDP. Če na primer nominalni BDP raste po 5 odstotkov letno, borzni indeks pa po 50 odstotkov, je tudi brez sofisticiranih razlag borznih strokovnjakov mogoče trditi, da gre za nastajanje virtualnega bogastva oziroma napihovanje borznega balona. Njegovo nastajanje v Sloveniji je prikazano na Sliki, na kateri imata indeks SBI in BDP v začetku leta 1995 vrednost 100. Do leta 2000 je SBI rasel približno tako kot BDP, konec leta 2004 je bil SBI približno dvakrat višji, po krajšem zastoju v 2005 pa je SBI eksplodiral; sredi leta 2007 je borzni balon počil. Ali se bo padanje indeksa zaustavilo ali ne, ni mogoče reči, za ekonomista, ki verjame, da se bogastvo ne more povečevati hitreje od produkta, pa zdrs indeksa z zdajšnjih 3500 na 2500 ne bi bil presenetljiv.

Gibanje SBI in nominalnega BDP

Z rastjo in padcem borznega indeksa je povezana kreditna »zasvojenost« prikazana na naslednji sliki.

Kreditna zasvojenost

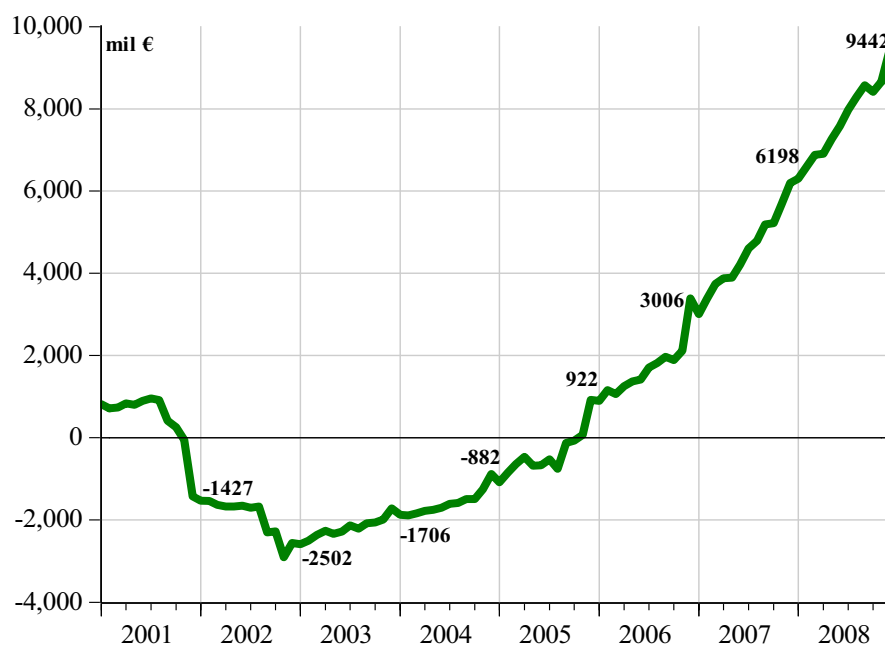

Levi del kaže gibanje kreditov in depozitov na enoto BDP (razmerje med krediti oziroma depoziti in BDP na začetku 2001 ima vrednost 1), desni pa razmerje med krediti in depoziti. Očitno je, da je bilo

»finančno poglobljanje« nesimetrično; konec 2004 je bilo za enoto BDP potrebnih 1.3 krat več, konec leta 2008 pa kar 2.2 krat več kreditov kot na začetku leta 2001. Medtem ko so do sredine 2005 depoziti presegali kredite, je razmerje med krediti in depoziti konec leta 2008 naraslo na 1.6. Varčevanje se je namreč po letu 2004 pospešeno spreminjalo v naložbeno špekuliranje, ki so ga spodbujale nizke obrestne mere na depozite in oglaševanje naložb v raznovrstne »visoko donosne in varne« sklade. Razmerje med krediti in depoziti se bo le počasi zmanjševalo, saj bo vračanje k varčevanju v bankah zaradi manjših dohodkov in odplačevanja obveznosti za virtualno bogastva počasno. Pri zdajšnjih zahtevah za odpravo kreditnega »krča« zato ne gre spregledati kreditne »zasvojenosti«; rast kreditov je bila v preteklih treh letih malone trikrat hitrejša od rasti nominalnega bruto domačega produkta in drugih nominalnih agregatov.

Neto zadolženost Slovenije

Da bi jih bodoče prihodke od varčevanja povečali, so se »varčevalci« začeli zadolževati; banke pa so to »varčevanje«

finansirale z zadolževanjem v tujini. Neto dolg Slovenije, ki ga do leta 2005 ni bilo, je tako konec leta 2008 že presegel 9.4 milijarde evrov. Dejanska teža tega dolga je še precej večja, saj so bruto obveznosti predvsem krediti, bruto terjatve pa malovredni papirji.

Kje smo?

Ocene o globini, trajanju in socialnih ter političnih posledicah svetovne finančne krize, ki počasi zamenjujejo razprave o njenih vzrokih, so iz dneva v dan bolj črnoglede. Ekonomisti, večina se je celo omembam možnosti krize še pred letom posmehovala, zdajšnjo krizo vse bolj pogosto primerjajo s krizami v preteklosti. in izračunavajo verjetne padce cen na borzah, na trgu nepremičnin, padce proizvodnje, rast brezposelnosti in javnega dolga. Začenja se zgražanje nad bogastvom posameznikov in plačami na eni strani ter zapiranjem podjetji, brezposelnostjo in revščino na drugi. A to so le samoumevne sestavina sistema, kakršnega smo ustvarili z zasvojenostjo z gospodarsko rastjo, učinkovitostjo, zniževanjem stroškov dela in konkurenčnosti, kar vse je peljalo v gospodarski kanibalizem. Multinacionalke so zapirale tovarne povsod, kjer je bila »delovna sila« predraga in jih selile na »kitajsko«, države in mednarodne institucije, tudi Evropska unija so to podpirale v slep veri v svobodno tržno gospodarstvo, finančne produkte EU pa še z leporečji o ustvarjanju družbe znanja, namesto da bi vsaj od svojih multinacionalk zahtevala, da tudi na »kitajskem« (v Romuniji, v Bangladešu, na Kitajskem, v Laosu ali drugje) spoštujejo vsaj osnovne socialne norme o delovnem času, socialnem zavarovanju itd. Ustvarjanje produktov je iz Evrope malone izginilo, ustvarjanje storitev pa je že doseglo svoje meje.

V Sloveniji zdajšnja kriza že postaja primerljiva s samo sedemnajst let oddaljeno »transformacijsko-osamosvojitveno depresijo«. Takrat se je v 1990. letu BDP skrčil za 5, v letu 1991 za skoraj 9 in v letu 1992 še za 5 odstotkov; ko se je kriza v letu 1993 končala, je bil BDP za več kot petino manjši kot pred njo. Število delovno aktivnega prebivalstva se je z 950 zmanjšalo na 750 tisoč, število iskalcev zaposlitve se je povečalo s 75 na 130 tisoč, število upokojencev pa od 300 na 400 tisoč. Srhljive številke so se še nedavno zdele nedosegljive. Nič več. Slovensko gospodarstvo takrat je res težko primerjati s slovenskim gospodarstvom zdaj. Nedvomno smo v povprečju, celo če zanemarimo virtualno bogastvo, bogatejši kot takrat. A takratna depresija je bila kriza nekdanjih socialističnih gospodarstev, ki je drugim celo koristila. Zdaj je kriza svetovna. Pa še, visoko specializirano in tudi tehnološko vrhunsko razvita podjetja, ki na primer izdelujejo sestavne dele za točno določen končni produkt, tega dela ne more prodati komu drugemu. Nihče, razen dosedanjega kupca, ga ne rabi. Dodajmo, da je slovenska družba zaradi razslojevanja in hitrega opuščanja samozadostnih mešanih gospodinjstev socialno mnogo ranljivejša, kot je bila takrat, ko se je večina prebivalcev še spominjala pomanjkanja po drugi svetovni vojni, omejitev v osemdesetih letih, vsi skupaj pa smo bili v nekakšnem adrenalinskem krču povezanem z osamosvojitvijo. Čeprav smo bili takrat le jugoslovanska republika, pa možnosti za lastno gospodarsko politiko zdaj ni nič več, kot jih je bilo takrat. Breme preprečevanja socialnih posledic krize in celo iskanja izhoda iz nje, naj bi prevzeli preostanki fiskalne politike. Državljan od vlad zmeraj pričakujejo več, kot te lahko naredijo, res pa je, da se vlade hvalijo tudi z dosežki, za katere nimajo veliko zaslug, pa celo s takšnimi, ki so nastali kljub njenim prizadevanjem.

Ali torej vladi preostaja le čakanje, da se kriza zaustavi sama od sebe ali da jo zaustavijo v »širši družbeni skupnosti« EU ali kje drugje, na primer v ZDA? Najbrž ji res preostaja le blaženje socialnih učinkov krize in prerazdelitev socialnih bremen med državljani. A še tega posla se loteva, kot da bi bilo krizo mogoče odgnati s strateškimi sveti, razvojnimi soglasji, demagogijo in leporečjem ali pa s strukturnimi reformami, ki s krizo nimajo veliko opraviti (pokojninska in zdravstvena reforma). Načelno je sicer jasno, kaj je v času recesije treba početi s fiskalno politiko, ki, res da močno okrnjena, ostaja v pristojnosti vlade. Z njo je treba zmanjševati razslojevanje, »državotvorne« izdatke preusmeriti v socialne, zmanjševati davčna bremena in poganjati povpraševanje ter s poddržavljenjem preprečiti tudi propad kakšnega neuspešnega podjetja, če so stroški za pokrivanje njegovih izgub manjši od socialnih stroškov, ki bi jih povzročil njegov propad. Problem nastaja, ker ima vsak ukrep dve plati. Zmanjšanje davčnih bremen zmanjšuje možnosti za poganjanje povpraševanja, povečanje socialnih transferov je mogoče le s povečanjem davkov, varčevanje države zmanjšuje povpraševanje in gospodarsko aktivnost. Vsak ukrep pomeni prerazdelitev produkta v korist enih in na škodo drugih. Gre za igre ničelne vsote; kar nekdo dobi, nekdo drug izgubi. Zato je upanje, da je mogoče doseči splošno soglasje, prazno. Vlada mora sprejeti ukrepe brez iskanja splošnega soglasja in proti volji posameznih družbenih skupin, če je le prepričana, da so njeni ukrepi dobri za državo.

Kam gremo?

Po koncu krize bo svet precej drugačen, kot je zdaj, saj je kriza že dosegla fazo, v kateri njeno razreševanje začenja spreminjati svetovni gospodarski red. To bo kapitalizem, torej gospodarski red,

ki temelji na pretežno privatni lastnini, ta je potreben ne pa tudi zadosten pogoj za gospodarsko učinkovitost. Tega tudi zdajšnja začasna in »začasna« poddržavljanja bank, zavarovalnic ali drugih delov gospodarstva ne bodo spremenila. Inačič kapitalizma pa je veliko.

Kriza je spremenila vlogo držav, nenadoma ni nikogar drugega, da bi jo razrešil. Zaenkrat je centralnim bankam in državam s povečanjem količine primarnega denarja, zavarovanji bančnih depozitov ter z dokapitalizacijami in poddržavljanji uspelo preprečiti zlome bank, ni pa jim uspelo pognati mehanizma kreditnega ustvarjanja denarja. Recesija v realnem sektorju se zato hitro in vse bolj samodejno pogloblja; število brezposelnih v ZDA se vsak mesec poveča za pol milijona; Obama sicer že najavlja klasično politiko ustvarjanja agregatnega povpraševanja z javnimi izdatki in javnimi deli, a ne gre prezreti, da so ZDA že zdaj prezadolžene. Mrzlična aktivnost Evropske komisije kaže, da se po prvi zmedi, med katero je še ponavljala lizbonske puhlice, začenja zavedati, kaj nas čaka, a prav veliko z brezplodnimi srečanji na vseh ravneh ne more napraviti; odstotek BDP ne daje nikakršnih možnosti za uveljavljanje fiskalne politike na ravni EU; v krizi poskuša vsak reševati svojo kožo. Še nedavno »žaljivo« primerjanje EU z nekdanjo Jugoslavijo postaja vse bolj relevantno. Čim dlje bo kriza trajala, tem šibkejša bo skupnost; kaj kmalu se utegne pojaviti »jugoslovanski sindrom« vesplošnega izkoriščanja: Nemci naj bi izkoriščali Angleže, Italijani Nemce, Francozi Italijane.....

Morda se sliši nenavadno, a zdi se, da je kriza prišla prepozno; multinacionalke so v želji po velikih dobičkih proizvodnjo že bolj ali manj prenesle na »kitajsko«, potrošnike so navduševali poceni čeprav zanič kitajski produkti, izgubljena delovna mesta v industriji

so vse bolj zamenjavala delovna mesta v storitvenih dejavnostih. Namesto, da bi EU od svojih multinacionalk, ki so selile proizvodnjo, zahtevale spoštovanje vsaj osnovnih socialnih standardov tudi za »kitajce«, so te s konkurenco uničevala temelje domačih gospodarstev, to pa je slej ko prej proizvodnja pravih in ne proizvodnja »finančnih« produktov. Boj s »kitajci« je bil tako vnaprej izgubljen; poskusi povečati učinkovitost, da bi ga dobili, bo še ena napaka. Slej ko prej bo treba priznati, da je žal edina pot, ki ostaja, postopno gospodarsko zapiranje; vanj bo EU prisiljena, ker ni pravočasno reagirala na seljenje proizvodnje.

Sklepi G20 v Londonu, ne kažejo, da je prišlo do večjih premikov v razmislekih o temeljih gospodarskega sistema. Usmerjeni so bolj v boljše reguliranje delovanja »casino« kapitalizma, čeprav zdajšnja kriza kaže, da je skrajni čas za prelom z zdajšnjim in iskanje novega kapitalizma oziroma vračanje v evropsko socialno tržno gospodarstvo, v sistem, v katerem bodo novi »finančni produkti« uvrščeni med prevare ali igre na srečo, v katerem bodo lastniki predvsem lastniki družb in ne lastniki premoženja, delavci pa sodelavci in ne reprodukcijski material.

Zdajšnja kriza ustvarja možnosti za prelom z zdajšnjim in iskanje novega kapitalizma oziroma vračanje v evropsko socialno tržno gospodarstvo, v sistem, v katerem bodo novi »finančni produkti« uvrščeni med prevare ali igre na srečo, v katerem bodo lastniki predvsem lastniki podjetij in ne lastniki premoženja, delavci pa sodelavci in ne reprodukcijski material. Gospodarstva EU ni mogoče pognati s povečevanjem konkurenčnosti podjetij na svetovnem trgu, mogoče ga je pognati s povečanim povpraševanjem, ki ga prinaša reševanje socialnih problemov in varovanja okolja. Vendar fiskalno reševanje zahteva povečanje proračuna EU in

prerazdeljevanje ne samo med sloji ampak tudi med članicami. To pa se zdi manj realistično, mnogo bolj realistično je, da članice problemov ne bodo reševale skupaj ampak vsaka zase in ena proti drugi.

Mnenje, da je Slovenija imela srečo, ker je finančno »nerazvita« in da je njen finančni sistem zastarel, naj bi bilo sporno; sam menim, da je »nerazvitost« koristna, ker banke ne ustvarjajo spornih finančnih produktov, glavnino njihovega delovanja tvori tradicionalno prenašanje prihrankov od varčevalcev (prebivalstva) k investitorjem (podjetjem). Slovenija je bila edina nova članica EU, ki ji je, sicer večkrat bolj zaradi srečnih okoliščin (na primer rehabilitacije bančnega sistema in s tem poddržavljenje največjih bank) kot pa premisleka, uspelo zadržati finančni sistem in velik del gospodarstva v domači lasti. Privatizacija iz leta 1992, kakorkoli jo že sodimo, je naredila manj škode, kot so jo naredile privatizacije v drugih nekdanjih socialističnih gospodarstvih, omogočala je preživetje in domače lastništvo v nekaj najuspešnejših gospodarskih družbah. Zavrnitev nasvetov mednarodnih finančnih institucij ter makroekonomska politika, ki jo je dolgo bolj kot vlada vodila Banka Slovenije, je omogočala normalen ne prehiter a zelo uravnotežen gospodarski razvoj in zadržanje visoke stopnje socialne kohezije, kar je Slovenijo uvrščalo v tako imenovani skandinavski kvadrant.

Recesija prinaša nekakšno vračanje Slovenije v začetek 90. let prejšnjega stoletja. Kako se bo slovenska vlada lotila reševanja problemov in kakšen kapitalizem bomo imeli čez nekaj časa, spet ni mogoče reči. Slej ko prej si bo treba priznati, da Slovenija ekonomsko gledano sploh ni več država ampak le pokrajina EU; nima ne svojega denarja, ne svojega gospodarskega sistema, tudi tokov blaga in kapitala prek meja ne kontrolira. Celo pri davkih

nima veliko svobode. Ker vlada nima veliko orodij gospodarske politike, ji tudi za zmanjševanje socialnih posledic krize ne ostaja veliko. Gotovo ne sme začeti reform, ki naj bi zmanjšale javne izdatke ali povečevale »fleksibilnost« trga dela. Prav nasprotno; v času recesije je treba zmanjševati razslojevanje, »državotvorne« izdatke preusmeriti v socialne, z državnim denarjem preprečiti tudi propad kakšnega podjetja, kadar to zmanjša skupne socialne stroške, in morda celo razmišljati o več samozadostnosti, kar pa na enotnem evropskem trgu ni lahko.